

FERDİ İŞLETME SAHİBİNİN ÖLÜMÜ MÜTESELSİL SORUMLULUK VE TİCARET BORSALARI

SAKIP ŞEKER *

A. MÜTESELSİL SORUMLULUK

1. Müteselsil Sorumluluk Kavramı

Müteselsil (dayanışmalı) sorumluluk, borçlulardan herbirinin alacaklıya karşı borcun tamamından sorumlu olmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Müteselsil sorumluluk haksız muamele, akit veya kanundan kaynaklanabilir.

"Müteselsil mesuliyet" kavramı Borçlar Kanunu'nun 5051. maddelerinde, müteselsil borcun meydana gelişi ve müteselsil borçluların sorumlulukları ise anılan kanunun 141 ve 142. maddelerinde düzenlenmiştir.

BK'nın 141. maddesinde; "Alacaklıya karşı her biri borcun tümünden sorumlu olma yükümü altına girdiklerini bildiren müteaddit borçlular arasında teselsül (dayanışma) vardır. Böyle bir bildirme olmayınca dayanışma ancak yasanın gösterdiği durumlarda olur." denilmektedir.

"Alacaklı müteselsil borçluların tümünden veya birinden borcun tamamen veya kısmen ödenmesini isteyebilir." (BK Md. 142/1).

İşte, kamu alacağının güvenceye bağlanması amacıyla düzenlenen VUK'un 11. maddesindeki "müteselsil sorumluluk" müessesesi, Borçlar Kanunu'ndaki hükümlere uygun olarak düzenlenmiş olup, sorumluluğun şartları kanun ile düzenlenmiştir.

2. Vergi Usul Kanunu'nun 11. Maddesinde Yer Alan Müteselsil Sorumluluk Uygulaması:

a. 3239 Sayılı Kanun ile Yapılan Düzenleme:

VUK'un 11. maddesine 3239 Sayılı Kanun ile eklenen fıkrada, "mal alım ve satımı ve hizmet ifası dolayısıyla vergi kesintisi yapmak ve vergi dairesine yatırmak zorunda olanların", bu yükümlülüklerini yerine getirmemeleri halinde verginin ödenmesinden, alım satıma taraf olanlar ile hizmetten yararlananlar, aralarında **zımnen dahi olsa** irtibat olduğu tespit olunanlar müteselsilen sorumludurlar" hükmü yer almaktadır.

Kanun maddesinde geçen, " taraflar arasındaki irtibat'tan, tarafların verginin ödenmesini önlemeye yönelik her türlü hileli anlaşmasını anlamak gerekmektedir. Anlaşmanın açıkça, yazılı ya da sözlü olması gerekmez. Vergiyle ilgili

olayların hayatın olağan akışına uygun ve normal olması kabul edilir (VUK Md. 3/B). Bu nedenle iktisadi, ticari ve teknik icaplara uymayan ve normal ve mutad kabul edilmeyen bir işlemin olması halinde, taraflar arasında "irtibat" olduğu ileri sürülebilir. Bu bir karine olup, karineye dayanan taraf kural olarak iddiasını ispat etmek zorunda değildir, ancak fiilin, hayatın normal akışına uygun, normal ve mutad olmadığı delilleriyle gösterilmesi gerekir.

Öte yandan Danıştay bir kararında; 3239 Sayılı Kanun ile eklenen fıkraya göre sorumlu tutulmak istenen kişinin; vergisini ödemeyen diğer şirket veya kişilerin fiillerine, yükümlünün iştirak ettiği ya da onlarla irtibatlı olduğu yolunda bir iddia ve tesbitin bulunmasını gerekli görmektedir. (1)

Vergi Usul Kanunu'nun 11. maddesinde yapılan değişikliğin gerekçesinde şu görüşlere yer verilmiştir.

3239 Sayılı Kanun ile düzenlenen müteselsil sorumluluk ile ".. kesilen vergilerin (stopaj) ve tahsil edilen katma değer vergilerinin mutlaka vergi dairesine yatırılması amaçlanmıştır.

Tüccardan, zirai ürün satın alan bir sanayici, toptancı veya ihracatçı bu zirai ürüne ait stopajın yapıp yapılmadığını, yapılmışsa vergi dairesine yatırıp yatırmadığını araştırarak ve mutlaka yatırılmasını sağlayacaktır. Aksi takdirde bu verginin yatırılmasında müteselsilen sorumlu olacaktır. Katma değer vergisinin yatırılıp yatırılmadığından tarafların sorumlu tutulmasında da aynı durum söz ko'asuolacağından, Devlet adına tahsil edilen vergiler mutlaka ve gününde ilgili vergi dairesine yatırılmış olacaktır."

Katma değer vergisi, GVK'nın 94 ve KVK'nın 24. maddesindeki "vergi tevkifatı" kavramından farklı bir anlam ve yapı içermekle birlikte, Yasa Koyucu'nun KDV'yi de vergi kesintisi olarak niteleyerek müteselsil sorumluluk kapsamına aldığı anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi, mükellefler (KDV Kanunu'nun 9. maddesi hariç) katma değer vergisini "vergi sorumlusu" sıfatıyla değil, "mükellef sıfatıyla mal ve hizmet bedeline ilave etmek suretiyle alıcıdan tahsil etmek zorundadırlar. Katma değer vergisinin vergi dairesine ödenmesinden, ödemeyi yapan değil, vergiyi tahsil eden sorumludur.

Öte yandan 28 No.lu KDV Genel Tebliği'nin (H) bölümünde; haksız yere KDV iadesi yapıldığının vergi inceleme raporuyla tespit edilmesi halinde, iadeden yararlanan mükellef ile birlikte zimnen dahi olsa mükellefle ilişkisi bulunan diğer kişi ve kuruluşların da VUK'un 11. maddesine göre haksız yere ödenen vergi aslı ile buna bağlı ceza ve gecikme zammından müteselsilen sorumlu tutulması gerektiği belirtilmektedir.

3239 Sayılı Kanun ile getirilen müteselsil sorumluluk uygulamasının; "ceza sorumluluğunun şahsiliği", "cezaların kanunla konulabileceği", "ceza koyma yetkisinin TBMM'ye ait bulunduğu ve bu yetkinin devredilemeyeceği" şeklindeki Anayasal hükümler nedeniyle, söz konusu yasal düzenlemenin Anayasa'nın 7 ve 38. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle açılan iptal davası, Anayasa Mahkemesi'nce şu gerekçelerle reddedilmiştir. (2)

"Gerçi vergisini ödemiş bulunan bir kimsenin, kendi bilgisi ve isteği dışında; ödediği verginin'vergi idaresine ulaşmamış olması nedeniyle, ikinci defa ödemeye mecbur bırakılması, ilk bakışta hakkaniyet ve genel hukuk ilkelerine aykırı görünmektaysede, vergi sisteminin verimli, etkin ve adaletli bir biçimde işlenmesini sağlamak için bu tür bir "otokontrol" mekanizmasının getirilmesi Yasa Koyucu tarafından gerekli görülmüştür. Bunda kamu yararının korunması açısından zaruret vardır. "Objektif Sorumluluk" adı verilen böyle bir sorumluluk pek çok ülkenin vergi hukukunda yer almış olduğu gibi, 1950 yılından beri Türk Vergi Usul Kanunu'nda da mevcuttur."

Ayrıca; Anayasa Mahkemesi, müteselsil sorumluluğun bir ceza olarak nitelendirilmesi görüşünü yerinde bulmamış olup yasanın gerek Anayasa'nın 38. maddesine gerekse 7. maddesine aykırı bir yaro olmadığına oy çokluğu ile karar vermiştir.

Ancak, zirai ürün alım satımı nedeniyle kesilen gelir vergisi (stopaj) ve daha sonraki aşamalarda hesaplanan katma değer vergisi, müteselsil sorumluluk hükümlerine rağmen doğru ve düzenli bir şekilde Devlet hazinesine intikal ettirilememiştir. Zirai ürün alım satımındaki vergi kayıp ve kaçığını önlemek amacıyla, bu defa 3418 Sayılı Kanun ile devreye ticaret borsaları sokulmuştur.

b. 3418 Sayılı Kanun ile Yapılan Düzenleme

3418 Sayılı Kanun ile Vergi Usul Kanunu'nun 11. maddesine eklenen fıkra uyarınca, 31.3.1988 tarihi itibarıyla; Maliye Bakanlığı zirai ürünlerin (işlenmiş olanlar dahil) alım ve satımına aracılık eden kuruluşlar ile Ticaret Borsalarını bu mahsûllerin satın alınması esnasında yapılacak vergi tevkifatından müteselsilen sorumlu tutmaya yetkili kılınmıştır.

164 Seri No.lu GVK. (3) Genel Tebliği'nin 4. Bölümünde şu açıklamalara yer verilmiştir.

"5590 Sayılı Kanun'a göre kurulmuş olan Ticaret Borsalarında borsada işlem gören zirai ürünlerin tescil ettirilerek çiftçi dışındaki kişi ve kuruluşlardan satın alınması halin de, borsada tescil ettirilerek satın alınan zirai ürün bedelleri üzerinden tevkif edilerek vergi dairelerine ödenmesi gereken vergiden, borsalar, yöneticileri ve zirai ürünü satın alanlar müteselsilen sorumlu olacaklardır.

Öte yandan, bu tebliğin 1, 2 ve 3. bölümlerinde belirtilen kamu kurum ve kuruluşları ile diğer kişi, kurum ve kuruluşların; çiftçi dışında kalan kişi, kurum ve kuruluşlardan, 5590 Sayılı Kanun'a göre kurulmuş bulunan ticaret borsalarından tescil ettirerek satın aldıktan zirai ürün bedelleri üzerinden, gelir vergisi tevkifatı yapmayacaklar ve müteselsilen sorumlu da olmayacaklardır. Ancak, sözkonusu zirai ürünlerle ilgili olarak daha önce çiftçiden satın alınması esnasında gelir vergisi tevkifatının yapılmamış olması halinde, tevkif yoluyla ödenmesi gereken vergi ile buna bağlı ceza, gecikme faizi ve gecikme zammından tescil işlemini yapan borsalar, borsaların yöneticileri ve vergisi tevkif yolu ile ödenmeyen zirai ürünü borsaya getirenler de müteselsilen sorumlu olacaklardır."

Tebliğe göre, borsalar ve borsa yöneticileri alım satımını tescil ettikleri zirai ürünler üzerinden yapılması gerekli vergi tevkifatını sağlamaya yönelik her türlü tedbirleri almaya yetkili kılınmış, ayrıca borsalara borsada işlem gören ürünlerin alış ve satışlarını kişi bazında (cari hesaplarında) izlemek ve Maliye Bakanlığı'na bilgi vermek zorunluluğu getirilmiştir.

"Öte yandan, borsada tescil ettirilerek çiftçilerden satın alınan zirai ürün bedelleri üzerinden yapılan gelir vergisi tevkifatının beyan edilerek ödenmemesi halinde, bu vergi ile buna bağlı ceza, gecikme faizi ve gecikme zammından çiftçiden ürünü satın alanlarla birlikte borsa ve yöneticileri de sorumludur."

164 No.lu Tebliğ'in 8. maddesinde; ziyaa uğratılan veya beyan edildiği halde ödenmeyen bir gelir vergisi ile buna bağlı ceza, gecikme faizi ve gecikme zammının müteselsil sorumludan istenebilmesi için, müteselsil sorumlu tutulacak kişi veya kişilerin ve bu sorumluluğu gerektiren olayın bir vergi inceleme raporuyla tesbit edilmesi gerektiği ve vergi dairelerince, vergi inceleme raporu olmaksızın müteselsil sorumluluğa dayanarak herhangi bir işlem yapılmaması gerektiği şeklinde açıklamalar yapılmıştır.

Ayrıca 164 No.lu GVK Genel Tebliği'nin 14. bölümünde, tescil beyannamelerinin saklanması ve faturada gösterilmesi konusunda şu hususlara yer verilmiştir.

"5590 Sayılı Kanun uyarınca, borsada tescil ettirerek ürün satın alanlar, satın aldıkları zirai ürünleri borsalarda tescil ettirdiklerini, ticaret borsalanca o ürün alımı ile ilgili olarak düzenlenen "Alım Satım Beyannamesi" ile tevsik edeceklerdir. Bu beyanname, o ürüne ait fatura veya müstahsil makbuzu ile birlikte Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre muhafaza edilecektir."

Öte yandan tebliğ ile borsada işlem gören zirai ürün alım satımı ile ilgili olarak düzenlenecek borsa tescil beyannamesinin tarih ve numarasının fatura ve müstahsil makbuzunda ayrıca gösterilmesi mecburiyeti getirilmiştir (4)

c. Kusurlu Kusursuz Sorumluluk (Sübjektif Objektif Sorumluluk)

Bilindiği gibi, bir kişinin haksız fiilden sorumlu tutulabilmesi için; hukuka

aykırı eylemde bulunması, kusurlu olması ve bir zararın meydana gelmesi ayrıca illiyet bağının bulunması gerekir. Kusurlu (sübjektif) sorumlulukta esas olan unsur kasıt veya ihmalin bulunmasıdır. Kusursuz (objektif) sorumluluk türünde ise, kişinin kusurlu olma şartı aranmaz.

Kanunda, tersine kural olmadıkça taraflardan herbiri savını kanıtlamak zorundadır. (MK Md. 6)

"1. Bazı hallerde ispat yükü yer değiştirir ve davacının yerine getirmesi gereken ispat yükünü davalı yerine getirmek zorunda kalabilir. İspat yükünün bu şekilde yer değiştirmesini genellikle karineler sağlar. Karine, bilinen olaylardan bilinmeyen olaylar hakkında kanunun veya hakimin çıkardığı sonuçlardır. Karineye dayanan taraf, iddiasını ispat etmek zorunda kalabilir. İspat yükünün bu şekilde yer değiştirmesini genellikle karineler sağlar. Karine, bilinen olaylardan bilinmeyen olaylar hakkında kanunun veya hakimin çıkardığı sonuçlardır. Karineye dayanan taraf, iddiasını ispat etmek zorunda değildir, p sadece karineyi ileri sürmekle yetinebilecektir. Karineler doktrinde kanuni ve fiili karineler biçiminde ayrılır, ancak bazı fiili karineler yasa ile düzenlenebilir. Kesin kanuni karinelerde karşı taraf bunların aksini ispat edemez, bir diğer deyişle, aksini ispat mümkün değildir. Adi kanuni karinelerin aksi ispatlanabilir". (5)

Gerek 3239 Sayılı Kanun'la, gerekse 3418 Sayılı Kanun'la yapılan düzenlemeler kusursuz (objektif) sorumluluk esasına dayanmaktadır. Her ne kadar 3239 Sayılı Kanun ile ilgili Anayasa Mahkemesi kararında "Objektif Sorumluluk"tan söz edilmişse de, Danıştay müteselsil sorumluluk uygulamasında kusuru, diğer bir ifade ile kasıt veya ihmali aramaktadır. Ticaret Borsalarına 3418 Sayılı Kanun ile getirilen müteselsil sorumluluk ise, tamamen objektif (kusursuz) sorumluluk ilkesine dayanmaktadır. İlgililer yapılan tescil nedeniyle kayba uğratılan vergiden dolayı kusursuz olduklarını iddia edemezler. Borsaların sorumluluğu kesin kanuni karine şeklinde düzenlenmiştir. Vergisi ödenmeyen veya teminata bağlanmayan zirai ürünün tescilinde sorumluluk mutlaktır. Vergi idaresine düşen görev, tescile konu ürüne ait stopaj gelir vergisinin beyan edilmediği ve/veya ödenmediğinin tespitinden ibarettir. (6)

B. TİCARET BORSALARININ TANIMI, TARİHÇESİ, KURULUŞ AMAÇ VE GÖREVLERİ

1. Tanım:

Borsa, menkul kıymetlerin ve/veya ticari nitelikteki malların alım satımının yapıldığı yer veya kurum olarak tanımlanabilir. Başka bir ifade ile; borsa, gerçek piyasa fiyatının oluşmasını sağlayan örgütlenmiş ve disipline edilmiş pazar demektir.

Borsalar serbest piyasa ekonomilerinin gelişmesinde önemli rol oynamışlardır. Hiç kuşku yok ki, borsa kurumu olmasaydı serbest piyasa ekonomileri bugünkü seviyelerine ulaşamazlardı.

Başlangıçta menkul kıymet borsaları ile ticaret borsaları aynı kuruluşun ayrı şubeleri şeklinde kurulduğu halde, daha sonraları menkul kıymetler borsaları ile ticaret borsaları ayrı tüzel kişilikler şeklinde örgütlenmişlerdir. Bilindiği gibi ülkemizde menkul kıymet borsası olarak SPK'nın denetiminde sadece İstanbul Menkul Kıymetler Borsası bulunmaktadır. Ticaret borsalarının sayısı ise 80'dir. (7)

2. Ülkemizde Borsacılığın Tarihi

Borsa kurumu ilk defa XV. yüzyılda Fransa, Almanya, İtalya ve Flandre (Belçika)nın ticari kentlerinde ortaya çıktı. Bir çok alanda olduğu gibi ülkemiz insanı borsayı Avrupalılardan üç dört yüzyıl sonra tanımıştır.

"Osmanlı toplumunda oda fikri, Batılılaşma hareketleri ile birlikte gündeme gelmiştir. Bir dizi reform ve yenilikler içeren 1856 tarihli Islahat Fer' manı, tüccarların odalar kurarak bu odalarda örgütlenmelerinin gereğini ortaya atmıştır." (8)

Türkiye'de ilk olarak 1879'da Tarsus Ticaret ve Sanayi Odası kurulmuştur. 1886 tarihli Umumi Borsalar Nizamnamesi'nin yayımlanmasıyla 1892 ta-

rihinde İzmir, 1913'te Adana, 1920'de Konya, Bursa, Edime ve 1925'te İstanbul Borsaları kurulmuştur.

Cumhuriyet Döneminde ise 1925 Tarih ve 655 Sayılı ve 1943 Tarih ve 4335 Sayılı Yasalarla odalar ve borsalar mevzuatında değişiklikler yapılmıştır.

15.3.1950 Tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 5590 Sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Deniz Ticaret Odaları, Ticaret Borsaları ve Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği (TOBB) Kanunu'nun 32. maddesine göre; **"Ticaret Borsaları, kanunda yazılı esaslar dairesinde borsaya dahil maddelerin alım ve satımı ve Hatlarının tesbit ve ilanı işleriyle meşgul olmak üzere kurulan tüzel kişiliği haiz kamu kurumlarıdır."**

3. Ticaret Borsalarının Kuruluş ve Görevleri

Kamu tüzel kişiliği şeklinde kurulan Ticaret borsaları, borsaya dahil maddelerin alım satım usulleri, mal ve hizmet arzında sağlık kurallarına uyulması, ölçü ve tartı aletlerinin hilesiz şekilde kullanılması, hileli, kaşık kalitesiz ve standartlara aykırı mal satılmaması gibi halkın sağlık ve iktisadi menfaatlerini korumakla görevlidir. Ticaret borsaları ticari ihtiyaçların lüzumlu kıldığı yerlerde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca kurulur. (TOBB Kanunu Madde 33) Ticaret borsaları bir üst birlik olan Odalar ve Borsalar Birliği'ne bağlıdırlar.

Ticaret borsalarının görevleri kanunun 34. maddesinde kısaca şu şekilde belirtilmiştir.

- Borsaya dahil maddelerin, borsada alım satımını tanzim ve tescil etmek, (Borsalardaki alım satımlar açık artırma veya pazarlık usulü ile yapılmaktadır.)
- Borsaya dahil maddelerin günlük fiatlarını tesbit ve ilan etmek,
- Alıcı ve satıcının teslim, tesellüm ve tediye bakımından vecibelerini, her tipin asgari vasıflarını, ihtilaf halinde ihtiyari tahkim usullerini tesbit etmek ve uygulamak,

- Yurt içi ve yurt dışı borsa ve piyasaları takip ederek fiat haberleşmesi yapmak,
- Borsaya dahil maddelerin tiplerini ve vasıflarını tesbit üzere laboratuvar ve teknik bürolar kurmak ve kuruluşlara katılmak,
- Borsaya ait örf ve adetleri tesbit ve ilan etmek.

Görüleceği üzere borsalar hem üreticinin hem tüccarın hem de tüketicinin iktisadi haklarını korumak üzere kurulmuş, rekabet ortamının yaratılmasını sağlamaya yönelik görevler üstlenmişlerdir. Fiyat hareketlerinin düzenlenmesi, malların kalite ve standartlarının belirlenmesi ve bunların belli esaslara bağlanması ticari hayatın gelişmesinde çok önemli bir yer tutar.

Bu asli görevlerinin yanında Vergi Usul Kanunu ile borsalara verilen, "verginin güvenli bir şekilde devlet hazinesine intikali" görevi borsaları daha yakından tanımamızı gerektirmektedir.

4. Borsaya Kayıt Mecburiyeti ve Rotasyon Listesi

Ticaret borsalarına dahil maddelerin alım ve satımı ile işigal edenler, buldukları yerin ticaret borsalarına kaydolanmaya mecburdurlar.

Borsa kurulan yerlerde hangi malların borsada alım veya satımının mecburi olduğu ve bunların en az miktarları borsa meclisinin teklifi üzerine (Kotasyon listesi) Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca belirlenir.

Bir maddenin borsaya dahil edilmesi veya borsadan çıkarılması yönetim kurulunun teklifi, meclisin karar üzerine Bakanlık'ça tayin olunur.

Bir maddenin borsa kotasyon listesine alınabilmesi için o maddenin, standardize edilmiş veya standardize edilmeye elverişli misli mallardan olması, ayrıca stoklamaya elverişli, çabuk bozulmayan maddelerden olması ve üretim miktarının önceden bilinmemesi veya kesinlikle planlanabilir olmaması gerekir. Bu nedenlerle sadece tarımsal ürünler ve bazı tarıma dayanan (un gibi) sınıai mamuller ticaret borsalarının kotasyonlarına alınmaktadır.

Borsalarda alım satımlar malın tamamının teşhir edilmesi ve kalitesinin kontrolü ile değil, numunesinin gösterilmesi veya standart isminin söylenmesi ile yapılır. Birçok borsada tescil işlemleri beyan esasına göre yürütülmektedir.

Borsalarda, borsaya kayıtlı gerçek kişiler, tüzel kişi üyelerin alım satım yapmakla görevlendirilen temsilcileri ve borsa komisyoncusu, ajan ve sim-sarları alım satım yapabilirler. Borsaya dahil maddelerin üretici veya amilleri (imalatçıları) yalnız kendi ürün ve mamullerini borsaya koydolmadan satabilirler.

5. Borsaların Organları, Borsa Çalışanları Ve Borsada İş Yapanlar

a. Borsaların Organları

Borsaların organları, meslek komiteleri, borsa meclisi ve yönetim kuruludur. Borsaları protokolde meclis başkanları temsil eder. Borsanın hukuki temsilcisi ise yönetim kurulu başkanıdır.

b. Borsa Çalışanları

c. ba. Genel Sekreter

Borsalarda, yönetim kurulunun önerisi üzerine borsa meclisleri tarafından

atanan genel sekreterler, borsa işlemlerini yürütmekle görevlidir. Genel sekreterler bütün borsa personelinin amiridir.

bb. Tescil Memurları

Borsalarda tescil işlemlerini yürütmekle görevli kişilerdir.

c. Borsada tş Yapanlar

ca. Borsa Komisyoncusu

Kendi adına ve başkasının hesabına borsada alım, satım yapanlara "borsa komisyoncusu" denir.

cb. Borsa Ajanı

Başkası adına veya hesabına, vekil sıfatıyla borsada alım, satım yapanlara "borsa ajanı" denir.

cc. Borsa Simsarı

Borsa alım satımlarında yalnız aracılık yapanlara "borsa simsarı" denir.

Borsa komisyoncuları, borsa ajanları ve borsa simsarları kayıtlı oldukları borsaya dahil maddelerin doğrudan doğruya veya dolaylı olarak alım satımını yapamazlar. Bunların alacakları nispi ücret miktarı borsa meclisince tesbit edilerek Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na tesbit olunur.

cd. Bilirkişi ve Hakemler

Bilirkişi ve hakemler borsa yönetim kurulunun önerileri üzerine, borsa meclislerinin onayı ile 4 yıllık bir süre için seçilmektedir.

Bilirkişiler ve hakemlerin borsaya kayıtlı olmaları şart değildir.

Borsa komisyonculuğu yapmak için 2 yıl borsa ajanlığı, borsa ajanlığı için en az 2 yıl borsa simsarlığı, veya çalışacağı konuda en az iki yıl fiilen ticaret yapmış olmak veya borsalarda 2 yıl hizmet etmiş olmak ve yapılacak sınavda başarılı olmak gerekir. Simsarların ise en az 1 yıl süreyle ajan veya ajan yanında çalışmış olduğunun belgelendirilmesi gerekir. Borsa ajanlığındaki süre Yüksek Okul çıkışlılar için 6 ay, Ticaret Liselerini bitirenler için 1 yıldır.

6. Borsalarda Görevli Personelin Özlük Hakları ve Sorumlulukları

Borsalar kendi özel bütçeleri ile yönetilmektedir. En önemli gelirleri tescil ücretleridir. Borsa personelinin ücretleri borsaların kendi gelirlerinden ödenmektedir.

Odalar, borsalar ve birlik personelinin sigorta ve emeklilik işlemleri, 506 Sayılı Kanun'un geçici 20. maddesine göre kurulan TOBB Personeli Sigorta ve Emekli Sandığı Vakıf Senedi hükümlerine göre yürütülmektedir. Odalar ve borsalar ve birlik paralarıyla para hükmündeki evrak, senet ve sair malları aleyhine suç işleyen ve bilanço zabıtname, rapor ve diğer her çeşit kağıt ve üzerinde suç mahiyetinde değişiklik yapan veya bunları kasten yok eden organlara dahil üyelerle memur ve hizmetliler hakkında devlet memuru hakkındaki ceza uygulanır. (TOBB Kanunu Md. 81)

7. Borsaların Denetimi

a. Borsa Komiserleri

Sanayi ve Ticaret İl Müdürlükleri'nde Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na atanan ve borsaları devlet adına denetlemekle görevli "borsa komiserleri" bulunmaktadır. Ancak her il müdürlüğünde borsa komiseri bulunmamaktadır.

Borsa komiserleri; borsalardaki günlük alım satım işlemlerini ve fiat hareketlerini takip etmekle borsada aracılık yapanların işlem ve defterlerini, alım ve satımların borsaya tescil edilip

edilmediğini tesbit etmek amacıyla, borsada işlem yapanların ve borsanın her türlü defter ve kayıtlarını denetlemekle görevlidirler. .

b. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın Denetimi

Odalar, borsalar ve bunların birlikleri Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın teftiş ve denetimine tabidir. (TOBB Kanunu Md. 80)

C. TİCARET BORSALARININ AKSAYAN YÖNLERİ

Türkiye'de kurulu bulunan ticaret borsası sayısına bakılırsa Türk çiftçisi ve taciri bazı bölgeleri hariç tutulursa ticaret borsalarını yeterince tanıtmamaktadır. Çünkü üretilen zirai ürünün büyük bir kısmı ticaret borsaları dışında alınıp satılmaktadır. Borsalarımızda işlem gören alımı satımın toplam alım satımın yüzde kaçına tekabül ettiğini hesaplamak mümkün olamamıştır. (9) Borsaların sorunlarının başında, borsaya kayıt zorunluluğunun yeterince anlaşılammış olması gelmektedir. Bugünkü mevcut uygulamaya göre müteselsil sorumluluk nedeniyle zirai ürün alım ve satımı yapan tüccarı; tarımın küçük ölçekli işletmeler tarafından yapılması ve köylünün defter tutmaması nedeniyle zirai kazancın vergilendirilmesinde Devletin yapması gereken görevi üstlenmiş durumdadır.

Vergi Usul Kanunu ile ticaret borsalarına verilen görev ve sorumluluğun yeterince yerine getirilebilmesi için, öncelikle borsaların kuruluş ve yönetimlerinin borsalara yüklenen görev ve sorumluluğu idrak edecek yapı ve anlayışta olması gerekmektedir. Borsaların en önemli sorunlarından birisi; üyelik kaydının ve borsada işlem yaptırmanın bir zorunluluk haline getirilmiş olmasına karşın bu zorunluluğa uymamanın caydırıcı bir yaptırımının olmayışıdır. Tescil yaptırmayanlardan tescil ücreti % 50 zamlı olarak alınmaktadır. Vergi uygulaması yönünden ise "düşük veya yüksek bedel üzerinden tescil" işlemleri ve "sahte tescil" işlemleri önemli sorunlar yaratmaktadır.

Bazı kişi ve kuruluşlar zirai ürün alımlarında ödenmesi gereken stopaj gelir vergisini daha az ödemek amacıyla; satın aldıkları zirai ürünlerin fiyatını borsada teşekkül eden gerçek fiyatın altında göstermektedirler. Olayın önemini ve anlamını yeterince kavrayamayan bazı borsa yöneticileri ise tescil işlemini bu tür gerçek dışı fiyatlar üzerinden yapmak suretiyle önemli ölçüde stopaj gelir vergisi, katma değer vergisi ve gelir/kurumlar vergisi kaybına neden olmaktadır. TOBB'un bütün borsaların da bilgisine sunduğu olay şu şekilde gerçekleşmektedir: Bazı paravan firmalar zirai ürünün gerçek değerini % 1030'u arası bir fiyatla mal satın aldıklarını bildirerek, bazı borsalarda tescil işlemi yaptırmaktadırlar. Daha sonra söz konusu bu paravan firmalar aynı ürünü piyasa fiyatı üzerinden ve hatta daha yüksek bir fiyatla başka bir paravan firmaya veya doğrudan yurt içinde ürünü işleyen nihai firmaya (un ve yem fabrikaları gibi) veya ihracatçı firmaya üzerine KDV de ilave ederek fatura etmektedirler. Çoğunlukla araya giren paravan firma ve borsa sayısı üç dört adet olduğu için olayın kaynağına inmek güçleşmektedir. Düşük tescil işlemi yaptıran firmalar bu durumda yüksek kar etmiş gibi görülmekle birlikte beyanname verme zamanı ya ortadan kaybolmakta ya da ortaya çıkarılacak vergiyi ödeyecek mali gücü olmayan kişilerle karşılaşmaktadır. Söz konusu bu tür paravan firma ve kişiler esas olarak, bunlar tarafından düzenlenen faturayı nihai olarak kullanan' ihracatçı veya imalatçı bazı büyük firmaların denetiminde veya gözetiminde faaliyet göstermektedirler.

Türkiye Ticaret Borsaları Muamelat Yönetmeliği'nin 53. maddesine göre, tescil sırasında beyan edilen fiyaün günün fiyatına uymaması halinde durumun borsa sekreterliğine ve borsa komiserliğine bildirilmesi gerektiği halde, bazı borsalar bu yönetmelik hükümlerine uymamaktadırlar.

Bazı ticaret borsalarında ise, zirai gelir vergisi stopajı memurlar vasıtasıyla borsadaki işlem sırasında yapılmaktadır. Bu gibi durumlarda stopaj gelir vergisi kaybı olmamakla birlikte, alış faturasının sahte olması halinde önemli

miktarlarda KDV kaybı ortaya çıkmaktadır.

D. SAHTE VEYA DÜŞÜK TESCİLLİ FATURA KULLANANLARIN SORUMLULUĞU

Esasen düşük veya sahte tescil işlemleri, sahte faturayı borsa tescilli hale getirmek amacıyla yapılan **yeni bir sahtecilik türüdür**. Bütün bu işlemler imalatçı veya ihracatçı firmaların üreticiden (temiz) belgesiz olarak satın aldıkları zirai ürünlerin girişini kayıtlarında göstermek amacıyla yapılmaktadır. Belgesiz yürütülen "**yeraltı (kayıt dışı) ekonomisi**" kendi terminolojisini de yaratmıştır. Bu piyasalarda yapılan belgesiz alım satıma "temiz" veya "kıravatsız" alım satım adı verilmektedir. Bu piyasada gerçek fatura, müstahsil makbuzu gibi belgeler kullanılmadığı gibi çek, senet gibi ticari belgelere de fazla rağbet edilmemekte, ödemeler nakit ve güven esasına göre yapılmaktadır. Sahte borsa tescilleri sadece zirai stopaj miktarının az ödenmesi gayretinden kaynaklanmamakta, esas kayıp (veya kazanç) katma değer vergisi ve gelir/kurumlar vergisinden olmaktadır. Sahte borsa tescilli fatura düzenleyenler ise, bu işi sahte fatura olayında olduğu gibi "**komisyon**" karşılığında yapmaktadırlar.

164 Seri No.lu GVK Genel Tebliği'nde, "borsalardan zirai ürün satın alanların satın aldıkları bu ürünlerle ilgili olarak ödenmesi gereken gelir ve vergisi dolayısıyla müteselsil sorumlulukları yoktur" denilmektedir. Tebliğde ayrıca, zirai ürün ihracatçılarının borsalardan zirai ürün satın almaları halinde bu ürün bedellerinden vergi tevkifatı yapmayacakları ve bu alımlar nedeniyle de ihracatçıların müteselsil sorumlu olmayacaktan belirtilmektedir. (5. ve 10. maddeler)

164 Seri No.lu Tebliğ zirai ürün alımlarındaki vergi sorumluluğunu tamamen ticaret borsalarına yüklemiş görünmektedir. **Ancak tebliğ hükümlerine bakarak sahte borsa tescilli faturaları kullananların gerek vergi erekse ceza sorumluluğundan kurtulmaları bize göre mümkün değildir**. Tebliğdeki söz konusu ifadelerin daha dikkatli kaleme alınması gerekmektedir. bitlikte **alım ve satım işlemine taraf olanlar arasında zımnen dahi irtibat bulunanlar tebliğ hükümlerine rağmen sorumluluktan kurtulamazlar**. **Vergi uygulamasında olayların gerçek mahiyeti esastır. Bu nedenle herhangi bir şekilde "temin" edilen faturanın borsa tescilli olması, o faturanın sahte veya muhteviyatı itibarıyla yanıltıcı belge olma özelliğini değiştirmeyeceği için; bunları kullananlar da cezai ve mali yönden sorumludurlar**. Bu tür işlemlerden sadece borsa yöneticilerinin sorumlu tutulması yeterli bir önlem olamaz.

E. ZİRAİ ÜRÜN BEDELLERİ ÜZERİNDEN BAĞKUR PRİMİ TAHSİL EDİLMESİ KONUSU

13.5.1993 Gün ve 93/4384 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 2926 Sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu'na tabi sigortalıların ödeyecekleri BağKur primlerinin zirai ürün bedellerinden %3 oranında yapılacak kesinti suretiyle tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır. Adı geçen kanunun 36. maddesi, prim alacaklarının BKK ile ürün bedellerinden tevkif suretiyle tahsiline imkan vermektedir. Konuyla ilgili olarak çıkarılan BKK ve genel tebliğlere karşı gösterilen çeşitli tepkiler nedeniyle, uygulama birkaç kez ertelenmiştir. En son 8.1.1994 Gün ve 94/5173 Sayılı BKK ile uygulama 1.1.1994 tarihinden geçerli olmak üzere 1.4.1994 tarihine ertelenmiş ve tevkif at oranı % 1'e indirilmiştir. Tevkifat işlemi zirai ürün alımı yapan ve GVK'nın 94. maddesinde sayılan gerçek ve tüzel kişilerce yapılacaktır. (10) Öte yandan, GVK'nın 3946 Sayılı Kanunla değişik 94. maddesi ile Bakanlar Kurulu'na verilen yetki uyarınca, 31.12.1993 Tarih ve 93/5148 Sayılı BKK ile, ticaret borsalarında tescil ettirilerek satın alınan zirai ürün alım satımındaki stopaj gelir vergisi oranları % 50 oranında indirilerek hayvanlar ve bunların

mahsulleri ile kara ve su avcılığı mahsulleri için % 1, diğer zirai ürünler için % 2 olarak belirlenmiştir.

Bu yeni uygulama ticaret borsalarının gelişmesini teşvik edici mahiyettedir. Ancak, stopaj gelir vergisi oranları 12 puan indirilmekle birlikte, KDV oranlarının % 6'dan % 8'e çıkartılması, sahte veya düşük bedel üzerinden yapılan tescil işlemlerindeki vergisel avantajı eski duruma getirmiş olmaktadır. Hatta hayvanlar ve bunların mahsullerindeki veargisel avantaj, fon payı ile birlikte eskiden $(2,14 + 6 =)$ % 8,14 iken, şimdi bu oran BağKur primi kesintisi ve KDV'deki artışla birlikte $(1.07+1+8=)$ % 10,07'ye yükselmektedir. Buğday gibi zirai ürünlerde ise vergi ve benzeri yük % 11,14'e varmaktadır. Sahte fatura ve sahte tescil işlemlerinin en önemli nedeni ürün bedelleri üzerindeki vergi ve benzeri kesintiler olduğuna göre, bütün zirai ürün alım satımlarında KDV oranının % 1 olarak belirlenmesi bu tür yasa dışı faaliyetleri büyük ölçüde önleyecektir.

F. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bazı büyük borsaların dışında ülkemizdeki birçok ticaret borsası çiftçiler tarafından yönetilmektedir. Borsa yönetici ve personelinin yeterli eğitim görmemiş olmaları nedeniyle bazı tescil işlemleri, sahte faturayı ve vergi kaçırmayı "resmileştirmek" anlamına gelmektedir. 164 Seri No.lu GVK Genel Tebliği'ne göre, borsa tescilli faturalara ait ödenmeyen stopaj gelir vergilerinden bu faturaları kullananların sorumlu tutulmaması, borsalardaki sahte tescil işlemlerini özendirilmektedir. Diğer bir husus ise ticaret borsalarının gelirlerinin büyük ölçüde tescil ücretine bağlı olması, düşük ve sahte tescil işlemlerinin yapılmasında önemli bir etkidir. Bazı borsa yöneticileri öncelikle kendi alacakları tescil ücretini düşünmektedirler.

Zirai ürün alım satımlarının tamamının ticaret borsalarında gerçekleştirilmesi için stopaj gelir vergisi ve katma değer vergisi oranlarının düşürülmesi önerilmektedir. Bu önerilerden gelir vergisi ile ilgili olan yazımızın (E) bölümünde belirtildiği gibi 1.1.1994 tarihinden itibaren uygulamaya konulmuştur. Ancak, KDV oranlarında yapılan artış gelir vergisi stopajında yapılan indirimini gölgelemektedir. Önerilen diğer bir tedbir ise; borsaların "**ihhtisas borsası**" olarak kabul edilecek veya kurulacak bazı büyük borsalarda teşekkül eden fiyatların belli bir oranının altındaki veya üstündeki fiyatlardan tescil işlemi yapmalarının yasaklanmasıdır. Bunun için bütün ticaret borsalarının iyi işleyen bir bilgisayar ve haberleşme ağına sahip olmaları gerekmektedir. Ticaret borsalarının bir an önce bu tür bir uygulamaya geçirilmesinde, alt yapı (bina, şans salonu., gibi) sorunlarının çözümlenmesinde yarar bulunmaktadır.

Ayrıca, küçük ilçelerde kurulan ticaret borsalarının kaldırılarak, bunların il borsalarının şubeleri şeklinde faaliyet göstermeleri ve şube sayılarının artırılması diğer bir tedbir olarak düşünülmelidir.

Zirai ürün alımlarından tevkif edilen gelir vergisinin tahsilinin sadece ticaret borsalarının, bir anlamda köylülerin sorumluluğuna terkedilmesi son derece yanlıştır. Ticaret borsalarının başta iyi eğitilmiş borsa komiserleri vasıtasıyla denetimlerinin sağlanması, Maliye Bakanlığı'nın borsaların gelişmesine eğitim, mali ve teknik yönlerden yardımda bulunması, borsaları düzenli olarak denetletmesi, bu konularda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve TOBB ile işbirliği yapması gerekmektedir. BağKur primlerinin zirai ürün bedellerinden kesinti suretiyle tahsil edilmesi uygulamasına geçilmesi halinde, BağKur Genel Müdürlüğü'nün de ticaret borsaları ile işbirliği yapmasını gerekli kılmaktadır. Gerekli önlemlerin alınmaması halinde ticaret borsaları, bazı kötü niyetli kişilerin sahte faturalarını tescil ettirmek için başvurdukları bir kurum olmak durumunda kalabilir. Bu durumdan hem dürüst çalışan tüccar hem de yüksek vergi kaybı nedeniyle Devlet zarar görecektir.

---

* Maliye Bakanlığı, Gelirler Bařkontrolörü.

(1) Danıştay 7. Dairesi'nin 10.2.1C / Gün ve E: 1986/2731, K: 1987/245 Sayılı Kararı.

(2) Anayasa Mahkemesi'nin 19.3.1987 Gün ve E: 1986/5; K: 1987/7 Sayılı Kararı 12.11.1987 Gün ve 19632 Sayılı Resmi Gazete'de Yayınlanmıştır.

(3) Bkz. 15.9.1990 Tarihli Resmi Gazete

(4) 23.11.1990 Gün ve 20704 Sayılı Resmi Gazete'de Maliye ve Gümrük Bakanlığı'nca yayınlanan Kotaya Tabi Tarım rnlerinin ihracında, ihracatçıdan Borsa Tescil Beyannamesi Aranılmasına ilişkin Tebliğe göre, ihracı yapılacak tarım ürünlerinden gelir vergisi tevkifatımn yapılmasını teminen Kotasyona tabi tarım ürünlerinin ihracının talep edilmesi halinde, gümrük çıkış beyannamesinin tescilinden önce, ihracatçıdan borsa tescil beyannamesi aranılması uygun grlmştir.

(5) Nihal SABAN, "Vergi Usul Kanunu'nda Yer Alan Karinelerde Aksini ispat.", **Danıştay Dergisi** Sayı: 8283, s. 6.

(6) Bu konuda ayrıca bkz: Ahmet KUMRULU, 'Anayasa Mahkemesi'nin Bir Kararı Nedeniyle Vergi Borcunda Objektif Sorumluluk Esasına Girmeyen Teselsül", **Barolar Birliği Dergisi**, Ankara, 1988, Sayı: 3, s. 413430.

(7) TOBB brořürü.

(8) TOBB Faaliyet Raporu (1992/1993,48. Genel Kurul, s. 1).

(9) Ticaret borsalarının 1992 yılı işlem hacmi 50.2 trilyon TL.dir. Adana, Ankara, Denizli, Eskiřehir, istanbul, izmir, Kayseri, Tekirdađ ve Trabzon Ticaret Borsalarının işlem hacmi 29,3 trilyon TL olup, kalan kısım ise diğer borsalara aittir. KAYNAK: TOBB. Ekonomik Rapor 1992 s. 33.

(10) **Konuyla ilgili olarak, 175 no.lu Gelir Vergisi Genel Tabliđi (19.2.1994 Tarih ve 21854 Sayılı Resmi Gazete'de) yayınlanmıştır. 175 no.lu G.V. Genel Tebliđine göre, muhtasar beyannameye borsa tescil beyanının bir rneđi eklenecektir.**